

Stipan Trogrlić

KATOLIČKA CRKVA U ISTRI I HRVATSKO-TALIJANSKI NACIONALNO-POLITIČKI SPOROVI I SUKOBIMA 1861.-1907.

dr. sc. Stipan Trogrlić

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar Zagreb – Područni centar Pula

UDK: 94(436ISTRA):27[282][262.12DOBRILA, J.]

[322+323.1]:[45][328.16][329.11:329.362] “1861/1907”[0.000.282]

Pregledni članak

Primljeno: 8. travnja 2019.

U radu se na temelju arhivskog gradiva, tiska i literature analizira odnos i uloga Katoličke Crkve u Istri, preciznije rečeno njezinih hijerarhijsko-kleričkih struktura (biskupa i svećenika) u talijansko-hrvatskim nacionalno-političkim sporovima i sukobima u središnjoj fazi nacionalne integracije istarskih Hrvata (1861. – 1907.). I „slavenski“ (hrvatski i slovenski) i talijanski dio Crkve svoje zauzimanje na nacionalnom planu, u smislu obrane nacionalnog identiteta i prava svojih vjernika, opravdanje je nalazio u potrebi pastoralnog odgovora na nacionalno pitanje kao „znak vremena“.

Ključne riječi: Katolička Crkva, Istra, nacionalni identitet, pastoralni rad, politika, podjele, Hrvati, Talijani.

Nacionalno značenje dolaska Jurja Dobrile za porečko-pulskog biskupa

Sve izrazitija podjela Katoličke Crkve u Istri ili, bolje rečeno, njezinih hijerarhijsko-kleričkih struktura na hrvatski i talijanski dio u središnjoj fazi nacionalne integracije istarskih Hrvata 1861. – 1907. godine bila je posljedica općih društvenih i političkih kretanja obilježenih sukobom hrvatskih i talijanskih nacionalnih pokreta. Izvan matice općedruštvenih kretanja ni talijanski ni hrvatski dio tih struktura niti je mogao niti je znao ostati. Prvu i drugu etapu tog razdoblja, od 1860. do 1882. godine,¹ obilježio je „lik i djelo“ biskupa Jurja Dobrile.²

Imenovanje Hrvata Jurja Dobrile za porečko-pulskog biskupa godine 1857. imalo je u danim okolnostima izuzetno nacionalno značenje. Sam Dobrila svoje

1 Nevio ŠETIĆ, O procesu nastanka suvremene hrvatske nacije u Istri – skica za buduća istraživanja, u: *Društvena istraživanja*, 2 (1993.) 4-5, 594.

2 Detaljnije o Dobrilinu javno-političkom i crkveno-vjerskom radu vidi u: Mihovil DABO, *Sve za Boga, vjeru i puk: biskup Juraj Dobrila u svom vremenu*, Državni arhiv u Pazinu – Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Pazin, 2015.

je imenovanje doživio kao dar neba i izraz carske naklonosti, njemu osobno, ali još više siromašnom svijetu iz kojega je potekao. O stanju svijesti istarskih Hrvata sredinom 19. st., dotično njihovom kompleksu manje vrijednosti pred „učenim“ talijanskim svijetom, govori događaj u župi Svetvinčenat prigodom Dobriline kanonske vizitacije u prvoj godini biskupovanja 1858. godine. Po završetku mise, na kojoj je Dobrila propovijed održao na hrvatskom jeziku, neki je starac, sumnjajući u to kako je Dobrila naučio napamet propovijed koju mu je napisao neki hrvatski župnik, došao do biskupa kako bi se uvjerio da ovaj doista govori hrvatski. Na biskupovo pitanje: „Što bi rad?“, starac je ganuto rekao: „Sinko, ti govoriš kao i mi.“ Na ponovno biskupovo pitanje „ali što bi rad“, seljak je, sav ushićen, ponavljao: „Ma baš kao mi govori ovaj Božji biskup.“³ Komentirajući ovaj događaj, književnik i pjesnik Antun Milovan zapisao je: „Koliko li je stoljetne slavenske, hrvatske potčinjenosti progovorilo kroz usta ovoga anonimnog starca iz Svetvinčenštine, stoljeća zapuštenosti, obespravljenosti i obezvrijeđenosti istarskog puka.“⁴

U jednom osjetljivom nacionalnom trenutku za istarske Hrvate, kad njihovu nacionalnu emancipaciju pokušava onemogućiti talijanski nacionalni pokret, Dobrila je, vođen evanđeoskim načelom pravde, ustao odlučno u obranu te emancipacije. To mu je donijelo ne samo naziv prvoga širitelja slavenske nacionalne ideje⁵ nego i „prvog i najvećeg našeg (talijanskog, op. aut.) nacionalnog protivnika“.⁶ Najveći dio Dobrilina vjerskog, kulturno-prosvjetnog i nacionalno-političkog rada nije bio usmjeren protiv onih iz drugog, tj. talijanskog nacionalnog kruga, nego na podizanje svijesti, dostojanstva i očuvanje identiteta onoga svijeta iz kojega je iznikao i kojega je uvijek duboko nosio u sebi, pa i onda kad se kretao palačama carskoga Beča ili papinskoga Rima.⁷ Međutim, u postojećim okolnostima svaki rad na afirmaciji hrvatske sastavnice istarske stvarnosti po sebi je najčešće smatran prototalijanskim, iako to nije morao biti. To se najbolje vidi po Dobrilinu radu.

Ako se doživljaji iz najranije dobi najdublje urezuju u ljudsku svijest, onda su dvije stvarnosti snažno opečatile Dobrilino djetinjstvo: vjera kao važna sastavnica života te zapuštenost i obespravljenost njegovih sunarodnjaka. Svjestan je bio utjecaja vjere i na društvene prilike pa je u nastupnoj poslanici pisa-

3 Božo MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri, knjiga I. (1797. – 1882.)*, II. izd., Istarsko književno društvo Juraj Dobrila, Pazin, 1991. (dalje: *Knjiga I/1991.*), 220.

4 Antun MILOVAN, *Biskup dr. Juraj Dobrila*, Sv. German, Pula, 2005., 28.

5 Angelo VIVANTE, *Irredentismo Adriatico*, Tipograf Aldino, Firenze, 1912., 115.

6 *Idea Italiana*, br. 1912, Rovigno, 2. V. 1912., 1-3.

7 Božo MILANOVIĆ, *Knjiga I/991.*, 123.

noj na hrvatskom jeziku upozoravao na to kakve sve konkretne, ovozemaljske posljedice može imati napuštanje vjere.⁸

Nacionalna prava istarskih Hrvata Dobrila izvodi iz prirodnoga prava koje potvrđuje i biblijsko načelo pravednosti sadržano u biblijskome „zlatnom pravilu“: „Ne čini drugom što ne bi želio da drugi učini tebi!“ Vođen ovim načelom Dobrila je u svom programatskom i antologijskom govoru u Istarskom saboru 13. I. 1863. rekao: „Apeliram na čuvstvo pravednosti talijanskog elementa. Posvuda u državi provodi se pravednost prema narodima u pogledu narodnosti.“⁹ Svjestan potrebe stvaranja hrvatske inteligencije u Istri i nemogućnosti siromašnih seljaka da podnesu troškove višegodišnjega školovanja svoje djece, Dobrila je bio jedan od utemeljitelja Bratovštine hrvatskih ljudi u Istri, osnovane u Kastavu 1874. radi pružanja pomoći siromašnim hrvatskim đacima iz Istre. I osobno je, iz vlastitih prihoda, dodijelio desetine đачkih stipendija. Pri tome nije bio „klerikalno“ uzak nego je stipendije davao i onima koji se nisu pripremali za svećenički poziv, pod uvjetom da se nakon završetka školovanja vrate u Istru. Čini nam se točnim opažanje „da nije bilo hrvatskog svećenika, obrazovanog čovjeka ili intelektualca u Istri, a da ga, na bilo koji način, nije pomogao biskup Dobrila“.¹⁰

Njegov pak molitvenik *Oče budi volja tvoja*, prvi put tiskan 1854., bio je više od molitvenika. Kao jedino štivo na hrvatskom jeziku molitvenik je odigrao veliku nacionalno-preporodnu ulogu u smislu širenja nacionalne svijesti i podizanju nacionalnog ponosa. Osim što je čuo da biskup može postati netko tko „govori po našu“, seljak je preko molitvenika doživljavao da se i on osobno može obraćati Bogu na svom jeziku. Ta spoznaja jačala je njegovu nacionalnu svijest i liječila kompleks inferiornosti u odnosu na „učeni“, drukčiji svijet, koji je na društvenoj ljestvici neusporedivo bolje stajao. Dodamo li ovome presudnu ulogu Dobrile u pokretanju prvih hrvatskih tiskovina u Istri – kalendara „Istran“ 1869. i novina *Naša sloga* još uvijek ni izdaleka nismo iscrpili nacionalno-preporodni rad znamenitog biskupa. Taj je rad za Dobriline suvremenike, ali i za talijansku historiografiju, toliko bio naglašen i toliko je odudarao od stereotipa o „uskim“ crkvenim zadaćama crkvene hijerarhije da su ga i jedni drugi definirali kao dobrilijanski nacionalizam (*il nazionalismo dobriliano*).¹¹

8 Arhiv Porečke i Pulske biskupije u Poreču (dalje: APPB), Poslanice i plakati biskupa Jurja Dobrile, Nastupna poslanica na hrvatskom, Poreč, 16. V. 1858.

9 Sveučilišna knjižnica u Puli, Atti della dieta Dieta provinciale dell'Istria in Parenzo, volume primo, Rovigno, 1863., 85.

10 Pietro ZOVATTO, Le classi dirigenti ecclesiastica a Trieste: i vescovi (da B. Legat ad A. Santin), *Ricerche storico religiose su Trieste*, sv. 13 (1984.), 6-7.

11 *Isto*, 20.

Taj „nacionalizam“ polazio je „od zahtjeva za oslobođenjem hrvatskog naroda koji je živio u Istri u jednom stanju kulturne podređenosti u odnosu na vengarsko-talijanski narod i gospodarske podčinjenosti prema bogatim talijanskim vlasnicima. Ako se nacionalnom problemu doda vatrena religioznost, a jedno i drugo povezano sa socijalnim pitanjem, sve više se komplicira jedan po sebi osjetljiv problem.“¹²

U sedmogodišnjem upravljanju Tršćansko-koparskom biskupijom (1875. – 1882.) Dobrila nije poduzimao neke javne inicijative na nacionalnom planu, što je najvjerojatnije bila posljedica pritisaka nekih ministara, protivnika njegova imenovanja za tršćansko-koparskoga biskupa smatrajući ga „političarom i fanatikom za slavenstvo“.¹³ Samo nekoliko dana nakon Dobriline smrti prof. Ivan Rabar na sažet način izrazio je njegov nacionalno-preporodni rad: „Što je svijesti narodne, osobito u Porečko-pulskoj biskupiji, sve je Dobrilina zasluga.“¹⁴

Klerici i nacionalni sporovi

Od 1861. do smrti Dobrila je bio virilni (po položaju) član Istarskog sabora. Do 1866. sudjelovao je aktivno u saborskim raspravama – govorio je o nacionalnim, vjerskim, političkim problemima, ali i običnim pitanjima svakodnevnog života kao što je pitanje lova, pravo žalbe na odluke zemaljske vlade, donošenje zakona o ribarstvu.

No kad je u saborskim raspravama sve više počeo dolaziti do izražaja ideološki animozitet prema biskupima, kao predstavnicima vjere, a usto je talijanska saborska većina, izabrana na temelju izbornog cenzusa, odbacivala prijedloge „slavenskih“ zastupnika, Dobrila je zašutio i nije se više javljao za riječ u istarskoj sabornici.¹⁵

Na prijedlog talijanskog zastupnika Orazija Colombanija na X. sjednici 1868. da se biskupima oduzme virilno pravo sudjelovanja i odlučivanja u Istarskom saboru, istarski su biskupi reagirali daljnjim nedolaženjem na saborsko zasjedanje. Iz više razloga zanimljiva je ova X. sjednica Istarskog sabora. Colombanijev prijedlog događa se u trenutku kad je austrijska vlada donijela zakon o podvrgavanju braka i škole državnom zakonodavstvu te je dio pojačanog

12 *Isto*, 21.

13 Božo MILANOVIĆ, *Knjiga 1/1991.*, 254.

14 *Isto*, 227.

15 Dobrila je posljednji put intervenirao u Istarskom saboru na 8. sjednici, održanoj 8. prosinca 1866. Založio se za osnivanje odbora koji je trebao izraditi nacrt zakona o ribarstvu, sve u cilju unapređenja ove značajne privredne grane. Ivan JELOVAC – Mladen Juvenal MILOHANIĆ (ur.), *Biskup Juraj Dobrila zastupnik naroda Istre. U Istarskom saboru (1861. – 1868.) i Bečkom parlamentu (1861. – 1865.)*, „Josip Turčinović“ d. o. o., Pazin, 2008., 187.

nastupa liberalnih snaga u Austriji. Argumente za svoj prijedlog Colombani je našao u tome što se na saboru ne raspravlja o vjerskim pitanjima, pa nazočnost biskupa nije neophodna. Prvi je Colombaniju replicirao porečki kanonik Giovanni De Favento. Po njemu nije pravo pitanje može li sabor bez biskupa nego je li njihova nazočnost korisna. Pomalo ironično De Favento dodaje da, iako se na saboru ne raspravlja o bolestima i liječenju, nitko ne postavlja pitanje mogu li liječnici biti članovi sabora. U daljoj raspravi do izražaja je također došao animozitet pojedinih zastupnika prema Crkvi. Zastupnik Antonio Madonizza podsjeća kako je papinski Rim simbol svega protivnog slobodi, civilizaciji i napretku, a *Syllabus*¹⁶ sažetak represivna crkvenog sustava prema neistomišljenicima, počevši od valdenga u srednjem vijeku do liberala danas.¹⁷

Na kraju Madonizza želi ukazati na nespojivost crkvene i političke funkcije klera. Budući je liberalno-demokratski koncept uređenja države i društva protiv konzervativno-katoličkom konceptu, biskupi i svećenici u politici, smatra Madonizza, nužno su licemjeri jer ako će slušati Crkvu, moraju raditi protiv države, a ako će poštivati državne (civilne) zakone, njihova politička djelatnost nužno će biti protucrkvena.¹⁸ Krčki kanonik, kasniji krčki biskup Franjo Feretić iznio je sasvim drukčije viđenje povijesti Crkve. Prema njegovu mišljenju, božansko podrijetlo Crkve često je bilo jamstvom ispravna djelovanja ne samo na vjerskom nego i na društvenom planu.¹⁹ Koliko je Madonizzina interpretacija povijesti Crkve krajnje negativna, toliko je Feretićeve idealistički uljepšana. Za učinak političkih govora u atmosferi opće polarizacije nisu bili važni argumenti nego ocrnjivanje političkog protivnika. Teoretsko-povijesna razmišljanja

16 Odnosi se na Syllabus pape Pija IX. iz 1864. koji sadrži popis od 80 „grijeha“ onoga vremena. Popis se može svrstati u četiri smislene cjeline. Prva cjelina (1 – 18) donosi osudu naturalizma, racionalizma, indiferentizma nasuprot kojima se brane nadnaravne vrednote. U drugoj cjelini (19 – 59) istaknuti su „griješni“ s obzirom na narav Crkve i države te njihov odnos. Odbacuje se glavno načelo liberalizma o rastavi Crkve i države. S obzirom na svoju narav Crkva ima pravo na punu neovisnost u odnosu na državu. Moralni zakoni, kojima se mora podvrći i država, ne ovise o civilnom zakonodavstvu. Treća cjelina (56 – 76) upozorava na grijehe s obzirom na naravni i nadnaravni moral. Osuđuje laički moral koji relativizira razliku između dobra i zla i niječe ontološku vezu morala s Bogom. Sve to dovodi do utilitarističkog morala i svodenja braka na ugovor dviju strana koji te strane mogu slobodno razvrći kao što su ga i sklopile. U javnosti je najžešće protivljenje izazvala četvrta cjelina (77-80) u kojoj je osuđena sloboda kulta, mišljenja, tiska, pa čak i savjesti. U povijesti gotovo da i nema crkvenoga dokumenta koji je izazvao takav otpor kao „Syllabus“. Za građanske liberalne radilo se o klasičnom primjeru crkvenog mračnjaštva, a osude pobrojane u „Syllabusu“ smatrali su novom karikom u dugačkom lancu crkvenih osuda modernoga svijeta koje su započele s Galileom. Za intranzigentne katolike donošenje „Syllabusa“ plod je Papine hrabrosti, vjernosti katoličkim načelima, ali i političke intuicije. Pozdravili su ga „kao lijek gorak, ali spasonosan, upozoravajući krik vrhovnog pastira da bi se spasilo stado od prijetećeg pada u ponor“. Liberalnim katolicima zadao je težak udarac jer je eliminirao njihova nastojanja da se uspostavi ravnoteža i dijalog između vjere i slobode. Giacomo MARTINA, *La Chiesa nell' eta' del liberalismo*, quinta edizione, Morcelliana, Brescia, 1983., 183-187.

17 Sveučilišna knjižnica u Puli, Atti della Dieta Provinciale dell'Istria in Parenzo, Rovigno, 1868., 179.

18 *Isto*, 182.

19 *Isto*, 182-188.

imala su konkretan zadatak: pridobiti zastupnike za ili protiv Colombanijeva prijedloga.

Antiklerikalizam istarskog talijanskog građanstva, očigledno prisutan na X. sjednici Istarskoga sabora 1868., tada je, kao i u kasnijem razdoblju, dodatno poticala spoznaja da je hrvatsko svećenstvo glavna prepreka „prirodnom“ procesu talijanizacije „naroda bez povijesti“ (Hrvata i Slovenaca). U otporu talijanizaciji hrvatsko svećenstvo u Istri koristi argumente liberalne demokracije (sloboda, pravda, jednakost) zaodijevajući ih u vjerska načela. Pa iako mnogi liberalni stavovi svoj temelj imaju u kršćanstvu, poticaj za njihovu primjenu nije došao od kršćanskog učenja nego od liberalizma.²⁰ Na drugoj pak strani talijanski liberali, kolikogod bili protivnici vjere i Crkve, ipak pokazuju veliko zanimanje za one segmente vjerskoga života koji se mogu iskoristiti za nacionalne interese. Tako su posebno zanimanje pokazali za odgoj svećeničkog podmlatka. Ovaj podmladak trebalo je odgojiti u duhu talijanske nacionalne ideologije kako bi kasnije kao župnici nastavili djelovati u tom pravcu.²¹

U saborskoj se raspravi nacionalne problematike među klericima dotakao kanonik Favento. On smatra da nacionalno pitanje nije uzrokovalo neprijateljstvo između slavenskog i talijanskog svećenstva jer talijansko svećenstvo osjeća pripadnost svojoj naciji kao što slavensko (čitaj: hrvatsko i slovensko) osjeća pripadnost svojoj naciji. Jedni i drugi spremni su na suradnju kad su u pitanju zajednički interesi pokrajine i dobro naroda.²² Brojni primjeri demantirali su ovu romantičnu sliku kleričkih međunacionalnih odnosa. Naime, u onom trenutku kada talijansko svećenstvo počinje podržavati, iako ne eksplicitno, nacionalni program talijanskih liberala, ono također postaje instrumentom talijanizacije.²³ Dobrilino je vrijeme, osim nacionalnih hrvatsko-slovensko-talijanskih sudara, obilježeno i sučeljavanjima liberalnog i katoličkog svjetonazora i iz tog svjetonazora proizišlog pogleda na državno i društveno ustrojstvo. Vjeran Bogu, caru i svome narodu, što je bio moto njegova rada, Dobrila se nije plašio izazova liberalizma, niti ga je odbacio u cjelini, ali je bio oprezan prema nekim njegovim zasadama.²⁴

20 Mirko Juraj MATAUŠIĆ, Odnos Katoličke crkve prema novim idejnim strujanjima u hrvatskim zemljama, *Bogoslovska smotra*, 55 (1985.) 1-2, 196-217.

21 „U Istri, Gorici, Trstu, raspravljaju novinari, zastupstva, politička društva i pojedinci o uzgoju svećenika kao da se nalaze na crkvenom saboru.“ *Naša sloga*, br. 23, 28. VI. 1887., 1.

22 Sveučilišna knjižnica u Puli, Atti della dieta Dieta provinciale dell'Istria in Parenzo, Rovigno, 1868., 179.

23 Stipan TROGLIĆ, Dječačko (malo) sjemenište porečko-pulske biskupije u Kopru (1880. – 1919.), u: *Časopis za suvremenu povijest*, 39 (2007.) 3, 675-682.

24 Mihovil DABO, *Sve za Boga*, 125-130.

Nacionalne podjele i sukobi pri izboru biskupa

Nakon Dobriline smrti vodstvo hrvatskog nacionalnog pokreta pomalo prelazi u ruke pravaški orijentirane svjetovne inteligencije. Međutim, Crkva je i dalje nazočna i igra važnu ulogu u hrvatsko-talijanskim sporovima. Podjela Crkve na nacionalnoj osnovi na hrvatski i talijanski dio nije izražena ništa manje nego u prethodnom razdoblju. S obzirom na mjesto i ulogu biskupa na unutarcrkvenom i na širem društvenom planu, normalno je da su i izvanckrvne, u prvom redu nacionalno-političke snage vršile pritisak na državne institucije koje su u imenovanju biskupa imale presudnu ulogu.²⁵ Ponekad je izbor (imenovanje) biskupa u Istri za političke snage imao jednaku težinu i pridavalo mu se isto značenje kao izboru nekog saborskog zastupnika ili predsjednika političke stranke. U tom smislu ilustrativna su događanja oko izbora novog porečko-pulskog biskupa 1884. Imenovanje dotadašnjeg biskupa Vjekoslava Zorna goričkim nadbiskupom otvorilo je i politički vruće pitanje njegova nasljednika. U jeku nagađanja tko bi mogao preuzeti katedru sv. Maura, predsjedništvo Talijanskog političkog društva iz Pazina uputilo je Spomenicu Ministarstvu kulta i obrazovanja u kojoj ističu kako je politički rad svećenika, najvećim djelom neistrana, korijen i uzrok nesloge u Istri, pa bi se nevolje, ionako već velike, još povećale ako bi na čelo biskupije došao „slavenski“ nacionalni fanatik. Budući da se među hrvatskim i slovenskim svećenstvom naprosto ne može naći nekog tko nije nacionalni fanatik, kod izbora novog biskupa trebalo bi voditi računa o tome da „novi biskup bude pripadnik onog naroda kojemu pripada civilna vlast u biskupiji, to tim više što se talijansko svećenstvo, bez izuzetka, uvijek i svugdje ponaša uzorno, drži se daleko od političkih nastupa, te se posvećuje isključivo svom svetom poslanju“.²⁶ Uskoro je Hrvatsko-slovensko političko društvo za Istru „Edinost“ izdalo svoju Spomenicu kao odgovor na onu talijanskog društva u kojoj se, ono što je u talijanskoj Spomenici okarakterizirano nacionalnim fanatizmom, naziva patriotskim radom svećenika. I upravo je taj rad preporuka da se iz redova većinskog stanovništva imenuje novi biskup.

25 Članak 19. Austrijskog konkordata iz 1855., po kojem njegovo carsko veličanstvo bira biskupe, a papa imenuje, tj. dodjeljuje kanonsku investituru, ostao je na snazi sve do propasti Monarhije iako je Austrija, nakon proglašenja dogme o papinoj nepogrešivosti, 1871. otkazala konkordat. Prilikom imenovanja novog biskupa procedura je bila sljedeća. Kad bi neka biskupija ostala bez biskupa (zbog smrti ili premještaja u drugu biskupiju), namjesnik na čijem se teritoriju nalazila dotična biskupija tražio je od svih biskupa crkvene pokrajine (metropolije) da predlože trojicu kandidata. Potom bi namjesnik ove prijedloge i prijedlog svoga kandidata s ocjenama svakog kandidata prosljedio Ministarstvu kulta i obrazovanja. Nakon toga slijedili su pregovori i usaglašavanje stavova između Ministarstva i Sv. Stolice. Na kraju je car bio taj koji je određivao (*designavit*) novog biskupa, a papa ga je imenovao, odnosno potvrđivao (*nominavit*). Giampaolo VALDEVIT, *Chiesa e lotta nazionali: il caso di Trieste (1850. – 1918.)*, Aries Edizioni, Udine, 1979., 153-154.

26 *L' Istria*, br. 111, Parenzo, 9. II. 1884., 3.

Ujedno bi to bio nastavak hrvatsko-slovenskog niza biskupa, od Hrvata Dobrile do Slovenaca Glavine i Zorna.²⁷

Ivan Krstitelj Flapp, profesor na Centralnom bogoslovnom sjemeništu u Gorici, jedan od kandidata za porečko-pulskog biskupa, u javnosti je bio poznat kao nepomirljivi branitelj „latinizeta Crkve“ protiv uporabe staroslavenskog jezika u liturgiji. Na temelju toga o Flappu se stvorila slika vatrenog talijanofila i mrzitelja svega slavenskog. Zbog toga je navodno 127 glavara obitelji iz okolića Poreča zaprijetilo prelaskom na grkokatolički obred ako Flapp bude imenovan biskupom.²⁸ Bez obzira na hrvatsko-slovensko suprotstavljanje, iz carske je kancelarije, s nadnevkom 28. X. 1884., došao dekret o imenovanju prof. Flappa za porečko-pulskog biskupa. Papa Lav XIII. potvrdio je 13. XI. imenovanje, a biskupsko ređenje obavio je 4. I. 1885. u goričkoj katedrali gorički nadbiskup Vjekoslav Zorn. Imenovanje jednog Talijana nakon trojice „Slavena“ bilo je na tragu globalne austrijske politike balansiranja između talijanskog i „slavenskog“ elementa i, konkretno, znak popuštanja talijanskim liberalima koji su optuživali Austriju za slavenofilsku politiku. Svečano ustoličenje novog biskupa izvršeno je u porečkoj katedrali 15. III. 1885. Tijekom obreda nije se čula ni jedna hrvatska riječ, što je bio svojevrstan nagovještaj kasnijega potiskivanja staroslavenskog i hrvatskog jezika u liturgiji. Olivo Rismondo, kancelar biskupije, pročitao je izvoran dekret o imenovanju pisan na njemačkom jeziku, potom je dekret pročitao na talijanskom jeziku. Papina bula potvrde imenovanja pročitana je samo na latinskom originalu, dok je cjelokupno misno slavlje bilo na latinskom jeziku.

Flapp je imao sve pretpostavke da bude uspješan biskup: široko obrazovanje, mladost (40 godina), iskustvo rada u kuriji Goričke nadbiskupije gdje je obavljao poslove prosinodalnog istražitelja i člana crkvenoga suda. Međutim, sve to blokirala je činjenica jednostrane i nedovoljne informiranosti o istarskoj složenoj stvarnosti. Jedini izvor informacija bili su mu talijanski autori za koje je Istra *terra italianissima* po kojoj „vršljaju“ politički emisari izvana i unose nemir u inače mirnu istarsku sredinu. Njih podržava slavenski „pop podstrekač“ (*prete sobillatore*). U svome radu taj „pop“, prema talijanskom liberalnom stereotipu, miješa vjeru i politiku, pri čemu mu je bliža politička agitacija nego pastoralna akcija.²⁹ Ako ovome dodamo da je u Gorici, kao profesor, i u Poreču, kao biskup, bio okružen talijanskim svećenicima, među kojima neki nisu mogli, a drugi nisu htjeli razumjeti ni prihvatiti istarsku stvarnost, onda se ne

27 *L' Istria*, br. 128, Parenzo, 1. III. 1884., 1.

28 *Politik* (praški federalistički list), 29. V. 1884. (prema: *L' Istria*, br. 128, Parenzo, 8. VI. 1884., 2.).

29 Miroslav BERTOŠA, Podlistak: Domišljanje u povodu dva intervjua Fulvija Tomizze (11). Stereotip o 'popu podstrekaču', *Glas Istre*, br. 33, 3. II. 1992., 16.

treba čuditi da su iz pogrešne slike o Istri proizišli i brojni postupci koji su kod hrvatskih svećenika i vjernika samo potvrdili prethodnu informaciju o Flappu kao talijanofilu i protivniku Slavena. Bliže je istini opažanje B. Milanovića da je u mjeri u kojoj je prema Flappu raslo raspoloženje kod Talijana, ono opadalo kod Hrvata,³⁰ nego Luigija Faiduttija, prepozita goričkoga kaptola, izrečeno prilikom Flappove smrti, da je i od naroda i od svećenika bio jednodušno prihvaćen.³¹ Faiduttijev govor bilo je prigodničarsko nadgrobno slovo i kao takvo nije utemeljeno u činjenicama nego u pohvalnom govoru o mrtvima.

U nastupnoj poslanici objavljenoj i na hrvatskom jeziku biskup Flapp ističe dvije stvari: potrebu očuvanja mira i univerzalno poslanje Crkve svim narodima.³² Mislim da nije slučajno ukazano upravo na ove dvije stvari. Visoke nacionalne tenzije unosile su nemir u istarsku svakodnevicu uz jasne posljedice i na podjele na nacionalnoj osnovi unutar univerzalne Katoličke Crkve. No i sam je biskup, sklon čvrstoj ruci i strogu pridržavanju „slova zakona“, nesvjesno, koristio katolički univerzalizam za talijanske nacionalne prohibitke te tako, umjesto smirivanja situacije, i sam izazivao nemire.³³ Budući da kanonsko pravo dopušta klericima da kao građani, koristeći se građanskim zakonima, sudjeluju u političkim zbivanjima, uz napomenu da im biskup može zabraniti taj rad ako šteti crkvenim interesima,³⁴ Flapp je, procjenjujući da česti napadi na stranicama *Naše sloge* na njega osobno štete ugledu Crkve, dekretom od 10. XI. 1891. zabranio svećenicima „bud izravno bud posredno“ širenje političkih novina.³⁵ Istina, *Naša sloga* nije izrijeком spomenuta nego novine koje služe nekoj stranci. Istarsku hrvatsku javnost nije puno zanimalo da se Flappova odrednica mogla odnositi i na neke talijanske novine nego ju je jednostrano protumačila kao izravan napad na *Naša sloga*.³⁶ Nešto prije naredbe svećenicima da ne šire političke novine, što je bio pokušaj njihova eliminiranja iz sudjelovanja u političkim zbivanjima, *Naša sloga* je prenijela stavove ljutomeračkog i splitskog biskupa te austrijskih biskupa u kojima oni uoči izbora, u ime kršćanske kreposti domoljublja, pozivaju vjernike da glasuju za katoličke muževe.³⁷ Bez imalo uvijanja austrijski biskupi završavaju svoju poslanicu riječima: „Ne treba se varavati kako politika nema veze s Crkvom jer se parlamenti bave najnježnijim

30 Božo MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri, knjiga druga (1883. – 1947.)*, Istarsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Pazin, 1973. (dalje: *Knjiga II*, 1973.), 323.

31 APPB, Luigi FAIDUTI, *Elogio funebre pronunciato nella basilica Eufrasiana*, Parenzo, 1912.

32 APPB, Poslanice biskupa Ivana Krstitelja Flappa, *Nastupna poslanica biskupa Flappa*, Poreč, 15. III. 1885.

33 Stipan TROGRLIĆ, Porečko-pulska biskupija u vrijeme biskupa Ivana Krstitelja Flappa (1845. – 1912.), u: *Problemi sjevernog Jadrana*, sv. 8 (2003.), 84-106.

34 Ferdinand BELAJ, *Katoličko crkveno pravo*, sv. I, Dionička tiskara, Zagreb, 1893., 131.

35 *Naša sloga*, br. 50, Trst, 10. XII. 1891., 3.

36 *Na istome mjestu*.

37 *Naša sloga*, br. 8, Trst, 19. II. 1891., 3.

i najvažnijim poslovima vjere i Crkve.³⁸ Objavljivanje jasnih političkih poruka austrijskih biskupa bilo je u suprotnosti s ponašanjem sve trojice istarskih biskupa koji su odbijali sudjelovati u radu Istarskog sabora.³⁹

Restriktivne mjere istarskih biskupa prema nacionalnom radu klerika

Uoči ponovljenih izbora za Istarski sabor 1895. sva su tri istarska biskupa (tršćansko-koparski Glavina, porečko-pulski Flapp i krčki Šterk) posebnim okružnicama zabranili svećenicima korištenje propovjedaonice za političko-nacionalnu promidžbu.⁴⁰ Znajući da je teško i zamisliti kako bi izbori prošli bez „snažnih i sramotnih uznemiravanja“, Flapp je, u ime kanonske poslušnosti, zabranio svećenicima sudjelovanje na javnim političkim skupovima i zloupotrebu oltara za političke ciljeve.⁴¹ Na okružnicu je reagirao *Il Pensiero slavo*: „Ne, monsijor Glavina i Flapp ne mogu sprečavati kler u vršenju svetog i uzvišenog poslanja. To poslanje kler izvršava kada, u stvari tako značajnoj za javni život kao što su izbori, vodi narod i poučava ga da glasuje za kandidate slavenske narodne stranke. Poslušnost je dužnost. Međutim, pastiri ne smiju staviti kler u takvu situaciju da dođe u napast nepoštovanja te dužnosti (...) ne smiju razbiti ovu harmoniju koja mora vladati među klerom i pastirima i koja je neophodna za izvršenje ovog teškog i osjetljivog poslanja koje je pripalo župnicima.“⁴²

Iz ovoga malo podužeg, ali vrlo zanimljiva citata jasno se zrcale potpuno oprečne političke pozicije određenih hrvatskih političkih krugova i biskupa Flappa. Dok je Flapp nastojao eliminirati svećenike iz politike iz pastoralnih razloga, hrvatska je strana, i u trenutcima kad svećenici nisu više jedini predvodnici nacionalnog pokreta, smatrala da je njihov nacionalno-preporodni rad sastavni i prevažan dio njihova pastoralnog rada. Flapp se tako nesvjesno približio talijanskim liberalima koji su, iz drugih pobuda, nastojali eliminirati crkvene strukture iz društvenih zbivanja. Za vodstvo talijanskog nacionalnog pokreta, kao i za najveći dio talijanskog klera, bilo je prihvatljivo liberalno načelo odvajanja Crkve od politike.⁴³ Hrvatska se pak strana (i klerička i politička) suprotstavljala tome svjesna posljedica prihvaćanja tog načela. Stvaranje stereotipa o dobrom talijanskom popu koji se brine samo o spasu povjerenih

38 *Naša sloga*, br. 9, Trst, 27. II. 1891., 5.

39 Božo MILANOVIĆ, *Knjiga II/1973.*, 145.

40 G. VALDEVIT, *Chiesa e lotta*, 151.

41 *Folium dioeceseos Parentino-Polensis*, mense Aprili 1895., Parentii, 1895., 49-50.

42 *Il pensiero Slavo*, 20. IV. 1895. (prema G. VALDEVIT, *Chiesa e lotta*, 162.).

43 Giampaolo VALDEVIT, *Chiesa e lotta*, 163.

mu duša i o hrvatskom popu koji nacionalno-političke interese pretpostavlja vjerskima imao je jasne političke poruke.⁴⁴

I na području drugih dviju istarskih biskupija vjerski sadržaji dobivaju nacionalno obilježje. Nakon Dobrilina premještaja u Trst porečko-pulskim biskupom imenovan je Slovenac Ivan Glavina. Talijanskim liberalima nije smetala njegova nacionalnost, nakon što je u Kopru 1880. osnovao konvikt čiji su gojenci morali pohađati talijansku gimnaziju. Za njih je to bilo jamstvo da će se budući pastiri odgojiti u talijanskom nacionalnom duhu te raditi za talijansku stvar u Istri kao što hrvatski svećenici rade za hrvatsku stvar. U mjeri u kojoj je talijanska strana hvalila biskupa Glavinu zbog koparskog zavoda, hrvatska ga je napadala. Razumljivo je da talijanski liberali nisu imali ništa protiv imenovanja Glavine za tršćansko-koparskoga biskupa nakon Dobriline smrti. Međutim, kad je 1883. osnovao u Trstu zavod (sjemenište) za svoju novu biskupiju, sličan onome koparskome, počeli su napadi koji nisu prestali sve do njegova iznuđena odstupanja 1896. Prilikom krizme u Boljuni 1887. (Buzetski dekanat) Talijani su ploču s natpisom na hrvatskom jeziku *Dobro došao!* (mislilo se na biskupa Glavinu) dodali „Porchi Croati – Hrvati svinje!“. U Trstu je u dvorištu biskupske palače postavljena bomba koja je na vrijeme otkrivena. Biskup je nekoliko puta napadnut kamenjem i uvredama dok je išao misiti u tršćansku katedralu. Oštrinom optužbi na biskupov račun prednjačio je tršćanski *Il Piccolo*. Zbog narušena zdravlja, ali još više zbog pritiska i podmetanja tršćanskih iredentista,⁴⁵ Glavina se 1. II. 1896. odrekao službe ordinarija Tršćansko-koparske biskupije. Papa Lav XIII. prihvatio je ostavku i dodijelio mu počasni naslov nadbiskupa.⁴⁶

Tršćanski zavod smetao je talijanskim liberalima jer su đaci zavoda pohađali njemačku gimnaziju čime su indirektno vrata zavoda zatvorena za talijanske kandidate. Međutim, iako samo otvaranje i koparskog i tršćanskog zavoda nije bilo motivirano nacionalnim razlozima, oni su u javnosti percipirani kao nacionalne institucije. Ono što je biskupa Glavinu zanimalo bilo je kako riješiti pitanje nedostatka svećenika. U Porečko-pulskoj biskupiji oslonac je tražio u talijanskom elementu, a u Tršćansko-koparskoj u slavenskom (hrvatskom i slovenskom). Pritom se nije radilo ni o kakvoj nacionalnoj diskriminaciji nego o uvažavanju narodnosne strukture u jednoj i drugoj biskupiji.⁴⁷

44 Stipan TROGRLIĆ, Katolička crkva u Istri na stranicama talijanskog liberalnog tiska (L'Istria 1882. – 1903.), u: *Riječki teološki časopis*, 3 (1995.) 1, 55-74.

45 U oproštajnom susretu s tršćanskim kanonicima Glavina kao razlog svoga povlačenja navodi slabo zdravstveno stanje. Ipak, čini se da je stvarni razlog bio pritisak tršćanske iredentističke javnosti. *Primorski slovenski biografski leksikon*, snopič 5, ur. Martin JEVNIKAR, Goriška Mohorjeva družba, Gorica, 1979., 424.

46 Božo MILANOVIĆ, *Knjiga II*, 1973., 298.

47 Stipan TROGRLIĆ, Dječeačko (malo) sjemenište, 657-660.

Iako su talijanski liberalni krugovi, nakon Glavinina povlačenja, lobirali za porečko-pulskog biskupa Ivana Krstitelja Flappa kao njegova nasljednika na mjestu tršćanskoga biskupa, novim je biskupom imenovan dotadašnji krčki biskup Andrija Šterk. U trenutku odlaska u Trst Šterk je iza sebe, uz dvije godine biskupske službe, imao bogato pastoralno i političko iskustvo. Obavljao je službu kapelana u Oprtlju i Trstu, bio je župnik u Lovranu te, napokon, kanonik i župnik u Trstu. U Istarski je sabor prvi put izabran 1877., dok su njegov drugi izbor 1883. poništili talijanski zastupnici.⁴⁸ Tijekom mandata 1877. – 1883. zapamćen je po zauzimanju za otvaranje hrvatskih škola na području Krčke biskupije.⁴⁹

U nastupnoj poslanici od 8. IX. 1896. Šterk je iznio program svoga djelovanja u Tršćansko-koparskoj biskupiji. Najkraće rečeno, taj se program svodi na širenje slave Božje i spašavanje duša. Sredstva za realizaciju tog programa jesu: naviještanje riječi Božje, održavanje vjerskih pouka u crkvi i školi, promicanje pobožnosti, posebno prema Djevici Mariji, organiziranje katoličkih društava te širenje katoličkog tiska.⁵⁰

Ni blag i pomirljiv nastup biskupa Šterka, ni pastoralna linija okrenuta prema slavi Božjoj i spasenju duša, bez namjere da se upliće u društvena zbivanja, a što se podudaralo s liberalnim konceptom uloge Crkve, nisu stvorili pretpostavke za suradnju između talijanskih (tršćanskih i istarskih) liberala i katolika. Za njih je Šterk bio i ostao „slavenski“ biskup i samim time protivnik talijanskih nacionalnih interesa. Među Hrvatima i Slovencima jaka je bila prisutnost Dobrilina nacionalnog nastupa da bi se pomirili s nacionalnom „nezainteresiranošću“ njegovih nasljednika Glavine i Šterka.⁵¹

Za kratkog upravljanja Tršćansko-koparskom biskupijom (1896. – 1901.) Šterk je, kao i Glavina, doživio više napada talijanskih liberalno-iredentističkih krugova. Na 26. godišnjicu ulaska talijanskih jedinica u Rim, 20. IX. 1896., u Trstu je organizirano svečano krunjenje staroga kipa Gospe od Žalosti. Za liberale je to bio simboličan izraz žaljenja tršćanskih katolika za vremenima papinske svjetovne vlasti, zbog čega su organizirali skup na kojemu su uzvikivali parole protiv Crkve i biskupa Šterka.⁵² U posljednje dvije godine Šterkova predvođenja biskupije intenzivirali su se liberalni napadi i sukobi s tršćanskim poglavarstvom. Ništa nije pomoglo ni njegovo sudjelovanje na talijanskom katoličkom kongresu 1900. kao ni to što je biskupijsko glasilo *Curia episcopalis*

48 Božo MILANOVIĆ, *Knjiga II*, 1973., 299.

49 *Isto*, 299-300.

50 Lettera d' ingresso del vescovo Andrea Maria Sterk, 8. IX. 1896. (prema: P. ZOVATO, *Le classe dirigente*, 156).

51 Giampaolo VALDEVIT, *Chiesa e lotta*, 196-201.

52 *Isto*, 167.

(na latinskom jeziku) u rujnu 1900. donijelo program učenja vjeronauka na talijanskom jeziku.⁵³ Tiskanje vjeronaučnog programa na talijanskom jeziku biskupu je donijelo negodovanje hrvatske strane. *Naša Sloga* smatra provokativnim donositi program na talijanskom jeziku u biskupiji gdje većinu čine Hrvati.⁵⁴ Liberalni, u hrvatskoj katoličkoj percepciji i „masonski“ *Il Piccolo* ne preže ni od izmišljanja činjenica kako bi se Šterka kompromitiralo u očima talijanske javnosti. Pripisano mu je sudjelovanje na Prvom katoličkom sastanku u Zagrebu (2. – 5. IX. 1900.), iako se on u to vrijeme nalazio u Rimu u posjetu *ad limina*.⁵⁵

Puno žešće reagirali su talijanski liberali kad je, suprotno zabrani župnika Horvata, dopustio da slovenska Bratovština sv. Ćirila i Metoda može u crkvenim obredima sudjelovati sa svojim društvenim obilježjima. Pravu buru izazvao je poziv političkog društva „Edinost“ 1900. da se na tijelovskoj procesiji u Trstu Slovenci okupe pod zastavom Bratovštine sv. Ćirila i Metoda koja je na sebi imala slovenska nacionalna obilježja. Bojeći se nereda za vrijeme procesije, tršćanska je policija tražila od biskupa da zabrani upotrebu zastave u procesiji. Zbog slovenskih prijatelja da će prijeći na pravoslavlje ako se zabrani nošenje zastave u procesiji Šterka je u početku odbio zahtjev policije, da bi ipak na kraju, suočen s opasnošću od uličnih nereda, ipak zabranio isticanje nacionalnih simbola u procesiji. U povijesnim izvorima nema podataka kako je reagirala slovenska strana na ovu biskupovu odluku. Može se samo pretpostaviti da je bila razočarana odlukom, no ipak daleko od toga da ostvari prijetnje. Tijelovska procesija 1901. ponovno je bila izvor sukoba između biskupa Šterka i tršćanskoga gradskog poglavarstva. U procesiji je slovenska „Marijina kongregacija“ sudjelovala s vlastitim društvenim i nacionalnim oznakama. Kad već nije moglo spriječiti održavanje procesije, gradsko je poglavarstvo zabranilo vatrogascima i pjevačima katedralnog zbora sv. Justa sudjelovanje u procesiji.⁵⁶ Ni mrtvom biskupu talijanski liberali nisu oprostili. Nitko od predstavnika gradskih vlasti Trsta i Kopra nije sudjelovao u njegovim pogrebnim obredima u rujnu 1901.⁵⁷

Na prijelazu iz 19. u 20. st. dogodio se „Istrijanski pokret“ Ivana Krstića, jednako zanimljiv po svojoj nacionalnoj i ideološkoj orijentaciji. U biti, Krsti-

53 *Curia episcopalis dioeceseos Tergestinae et Justinopolitanae*, mense Augusto Septembri, 1900., Trieste, 1900., 114-137.

54 *Naša sloga*, br. 70, Trst, 19. X. 1900., 1-2.

55 *Il Piccolo*, Trieste, 5. X. 1900., 3; *Naša sloga*, br. 70, Trst, 19. X. 1900., 2-3.

56 Giampaolo VALDEVIT, *Chiesa e lotta*, 200.

57 *Primorski slovenski biografski leksikon*, snopič 13, ur. Martin JEVNIKAR, Goriška Mohorjeva družba, Gorica, 1989., 582.

ćev je pokret predstavljao operacionalizaciju ideje talijanskih liberala o istrijanstvu kao posebnom nacionalnom identitetu. Jasno, formiranje istrijanstva kao posebnog nacionalnog identiteta trebala je poslužiti slabljenju i, u konačnici, rastakanju hrvatskog identiteta u Istri. Novokomponirana „istrijanska nacija“ postala bi dio istarskoga folklor, a nikako politički takmac sposoban ući u političku borbu s hrvatskom nacionalnom idejom.⁵⁸

Ivan Krstić, rođen u Arbanasima kod Zadra, po završetku studija prava u Zagrebu 1894. dolazi Rijeku gdje neko vrijeme radi kao odvjetnički pripravnik. Za kratka boravka u Rijeci, zbog višestruka narušavanja javnoga reda, došao je u sukob sa zakonom. Plašeći se uhićenja i zatvora, 1895. odlazi u susjedne Matulje. U Matuljima počinje njegovo političko djelovanje koje se sastojalo u obilasku siromašnih sela na Kastavštini i općini Veprinac i uvjeravanju tamošnjega hrvatskog pučanstva da nisu Hrvati nego Istrijani.⁵⁹ Svoje desetogodišnje djelovanje u Istri, obilježeno političkim skandalima i sudskim procesima, Ivan Krstić završio je 1906. Umro je u riječkoj bolnici za duševne bolesnike. Osim političkih neuspjeha i financijskih promašaja, na Krstića je sigurno dodatno razarajuće djelovao unutrašnji nemir s kojim se susreću svi renegati zbog odbačenosti i prijezira u vlastitoj sredini i nikad dovoljne dokazanosti i prihvaćenosti od strane svojih naredbodavaca.⁶⁰

Nakon što je dobio čvrsto obećanje talijanskih političkih prvaka Mattea Campittelija i Andrea Amorosa da će mu sa 120 forinti pomoći u izdavanju jednoga lista, Krstić 1896. pokreće *Pravu našu slogu* i time u ruke dobiva važno sredstvo za širenje „Istrijanskog pokreta“. Kada su se primjerci Krstićevih novina počeli raspačavati i po Krčkoj biskupiji, krčki biskup Antunn Mahnić napisao je poslanicu „časnom svećenstvu i ljubljenim vjernikom“ uz naredbu da se poslanica pročita na nedjeljnim misama i tako dopre do svih vjernika. Smatrajući *Pravu našu slogu* opasnom kako za vjerski tako i nacionalni identitet svojih vjernika, Mahnić je u svome stilu bio odlučan i jasan: „zabranjujemo i zaprećujemo svim vjernikom ove biskupije (krčke, op aut.) čitati spomenute novine. Ova zabrana pak, tim više tiče se onih, koji na bilo na koji mu drago način spomenutu novinu šire ili drugima daju da je čitaju: ove stoga ozbiljno opominjemo da se ostave započeta posla.“⁶¹

Imenovanjem Nijemca Franje Nagla tršćansko-koparskim biskupom 1902. prekinut je niz „slavenskih“, tj. hrvatskih i slovenskih biskupa na katedri sv.

58 Stipan TROGRLIĆ, Istrijanski pokret Ivana Krstića, *Istarska Danica* 2003., „Josip Turčinović“ d.o.o., Pazin, 2002., 156-159.

59 *Naša sloga*, br. 1, Trst, 4. I. 1900., 3.

60 Stipan TROGRLIĆ, Istrijanski pokret Ivana Krstića, str. 159.

61 *Pučki prijatelj*, br. 5 i 6, Krk, 25. III. 1901., 165.

Justa u Trstu. Njegov dolazak u uzavrelu istarsku nacionalno-političku situaciju pokušaj je Ministarstva bogoštovlja i kulta preko neutralnog Nijemca smiriti tu situaciju. Očekivano, novi je biskup svoje djelovanje usmjerio prema „izvlačenju“ crkvenih struktura iz nacionalno-političkih sporova i sukoba. Osim administrativnih mjera u pravcu jačanja i poštivanja crkvene discipline, u tom je izvlačenju značajno mjesto imao Naglov gospodarsko-socijalni aktivizam kao, po njegovu mišljenju, adekvatan nadomjestak katoličkom nacionalno-političkom zauzimanju.⁶²

Polemizirajući s onim djelom tršćanskoga katolicizma koji je naglasak stavljao na duhovnu i osobnu dimenziju kršćanstva, a suprotstavljao se bilo kakvom javnom nastupu katolika, posebno na nacionalnom polju, *L'Amico* je 23. srpnja 1907. poručio: „Mi moramo odlučno reći Talijanima ne samo da naše talijanstvo ne šteti vjeri nego je podržava, jer ako razvijemo samo našu katoličku zastavu nitko nam neće pristupiti, sada kad slavenski i njemački katolici ustrajno brane svoju nacionalnost.“⁶³ Nekako u isto vrijeme *Pučki prijatelj* kao glasilo Hrvatskog katoličkog pokreta u Istri težište rada s gospodarsko-socijalnog polja premješta na nacionalno-političko polje. Dominacija nacionalnog u oba katolicizma (talijanskom i hrvatskom) postajat će sve prisutnija zaoštavanjem međunarodne situacije i sve izvjesnijim izbijanjem ratnog sukoba. No to je već drugo vremensko razdoblje koje izlazi iz okvira ovog rada.⁶⁴

Jezično-liturgijski sporovi kao izraz i posljedica nacionalnih sporova

Pravni temelj izravnim pritiscima na staroslavensku liturgiju i upotrebu narodnog (hrvatskog) jezika u crkvenim obredima u desetogodišnjem razdoblju (1887. – 1897.) bilo je Pastirsko pismo biskupa Goričke metropolije o zabrani liturgijskih inovacija od 6. prosinca 1887. Porečko-pulski biskup Ivan Krstitelj Flapp je, tumačeći cjelokupnu staroslavensku liturgiju kao inovaciju, požurio s objavljivanjem spomenutoga pisma.⁶⁵ Duga je lista onih svećenika koji su se našli na udaru Flappova liturgijsko-jezičnoga discipliniranja. Na kraju ovog razdoblja nalazi se emblematičan slučaj Josipa Vrbke, kapelana u Šajinima – župa Barban (Vodnjanski dekanat). Vrbka (rođen u Skrbeyu, Moravska) po završetku je teologije u Gorici 1890. zaređen za svećenika Porečko-pulske biskupije. Kao mladomisnik dobio je mjesto kapelana u Šajinima. Staru praksu

62 Giampaolo VALDEVIT, *Chiesa e lotta*, 212-219.

63 *L'Amico*, 23. VII. 1907., 3. (prema Giampaolo VALDEVIT, *Chiesa e lotta*, 225.)

64 Stipan TROGRLIĆ, *Pučki prijatelj i istarske hrvatske idejne podjele*, (1907. - 1914.), *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, sv. 40, 1988., 185 - 208.

65 Vjekoslav SPINČIĆ, *Staroslavensko bogoslužje u Istri*, Laginja i drugovi, Pula, 1913., 4.

čitanja poslanice i evanđelja na hrvatskom jeziku te pjevanje nekih dijelova mise također na hrvatskom jeziku, zanemarenu za njegova prethodnika, Vrbka je, na insistiranje vjernika, obnovio. Unatoč upozorenjima biskupa nastavio je s obnovljenom praksom, na što je biskup reagirao suspenzijom *a Divinis* mladoga kapelana.⁶⁶ Kažnjavanjem Vrbke Flapp je vjerojatno želio poslati upozorenje i drugim svećenicima svoje biskupije što ih čeka ako se ne budu držali odredaba o liturgiji.

Kako je suspenzija sa sobom nosila i prestanak prava na sve prihode koji su bili vezani uz službu, Vrbka se praktično našao na ulici. Skupina hrvatskih domoljuba olakšala mu je položaj prikupivši kao pomoć 14 kruna, na čemu im je Vrbka javno zahvalio preko *Naše sloge*.⁶⁷ Kasnije je suspendiranog Vrbku u svoju biskupiju primio tršćansko-koparski biskup Andrija Šterk. Za istarske liberale ovaj potez biskupa Šterka bio je više nego očigledan dokaz njegove podrške nacionalnoj agitaciji hrvatskoga svećenstva.⁶⁸ Za porečku *L'Istriu* ovaj je događaj samo potvrda da je „nacionalna borba sa slavenske strane ostala živa, a u načelu hrane je svećenici, koji, izuzev časnog i ograničenog broja, više od služenja Bogu i vjeri, služe slavenskim političkim interesima i strastima, te se više podvrgavaju slavenskim političkim društvima nego crkvenim propisima“.⁶⁹

Novo razdoblje u odnosu prema staroslavenskoj liturgiji označilo je „Pismo o uporabi slavenskog jezika u liturgiji“ poslano 5. VIII. 1898. iz tajništva Kongregacije za svete obrede na adrese nadbiskupa i biskupa Gorice, Zadra i Zagreba. Pismo je više plod izvancrkvenog pritiska, u cilju rješavanja jezično-liturgijskoga pitanja, kao nacionalno-političkog pitanja, nego unutrašnjih crkvenih potreba i nastojanja.⁷⁰ Međutim, pismo ne samo da nije postiglo željeni cilj nego je stvar zaoštrilo do te mjere da je nakon njegova objavljivanja došlo do prave zbrke na jezično-liturgijskome polju. U 14. točki pisma dotaknuta su sva važna pitanja koja se tiču jezika i knjiga (obrednika) u liturgiji. Pravo na staroslavenski jezik u liturgiji imaju samo one župe koje mogu dokazati da se u njima bez prekida u posljednjih trideset godina „glagoljalo“. Tamo gdje se ustalila praksa pjevanja evanđelja i poslanice na narodnom (hrvatskom) jeziku,

66 *Suspensio a Divinis* mjera je kojom se kleriku zabranjuje obavljanje službe i prava koja iz te službe proizlaze. Ferdinand BELAJ, *Katoličko crkveno pravo*, 343.

67 *Naša sloga*, br. 38, Trst, 23. IX. 1897., 4.

68 Giampaolo VALDEVIT, *Chiesa e lotta*, 180-181.

69 *L'Istria*, br. 858, Parenzo, 27. VIII. 1898., 3.

70 Papa Lav XIII. u pismu caru Franji Josipu 2. V. 1887. preporuča svoju pomoć papinskome nunciju u Beču Luigiju Galimbertiju kako bi se „težina slavenskog pitanja i narodne liturgije brzo i s pažnjom riješila, jer Južni Slaveni znaju crkveno pitanje iskoristiti za svoje političke ciljeve“. Friedrich ENGEL-JANOSI, *Die politische Korrespondenz Paepste mit oesterreichishen Kaisern, 1804. – 1918.*, Verlag Herold, Wien – Muenchen, 1964., 313.

može se nastaviti s tom praksom, ali prethodno treba i poslanicu i evanđelje pročitati na latinskom jeziku. Biskupi su pozvani da naprave točan popis župa koje mogu, na temelju pisanih dokumenata, dokazati da su počevši od 1868. u kontinuitetu koristile staroslavensko bogoslužje.⁷¹

Porečko-pulski biskup Flapp požurio je s objavljivanjem pisma u *Folium dioecesanum*, službenom glasilu biskupije, uz napomenu kako u Porečko-pulskoj biskupiji „nema nijedna crkva u kojoj bi pred 30 godina zaista bio u upotrebi staroslavenski jezik, pa zato nijedna od naših crkava ni u ovom trenutku ne može dobiti odobrenje za taj obred“.⁷² Pri tome se Flapp pozvao na pismo porečko-pulskog biskupa Antonija Peteanija upućeno 1857. goričkome nadbiskupu u kojemu stoji da u čitavoj njegovoj biskupiji nigdje nema staroslavenskog jezika i glagoljskih slova u liturgiji. Biskupova je tvrdnja djelomično točna. Zato što župnici, u pravilu, nisu više znali staroslavenski jezik i glagoljicu u mnogim se župama ustalila praksa pjevanja nekih dijelova mise (Kyrie eleison, Gloria, Credo, Sanctus, Agnus Dei) na hrvatskom jeziku pa se iz „šćaveta“, lekcionara na narodnom jeziku u čakavskom dijalektu, čitala poslanica i evanđelje. Vjekoslav Spinčić smatra da narod nije izgubio pravo na staroslavensku liturgiju zbog toga što su svećenici, koji nisu znali staroslavenski jezik, počeli upotrebljavati hrvatski ili latinski u liturgiji.⁷³

U kratkom vremenu od 8. do 30. XII. 1898. poslano je papi Lavu XIII. 19 molbi u kojima se, na temelju povijesnih argumenata, pokušalo dokazati opravdanost upotrebe staroslavenske liturgije u sljedećim župama Porečko-pulske biskupije: 1. Rakotule, 2. Sv. Ivan od Šterne, 3. Kaldir, 4. Muntrilj, 5. Karojba, 6. Sveta Nedelja, 7. Novaki, 8. Kaštelir, 9. Višnjan (Motovunski dekanat), 10. Ližnjan, 11. Premantura, 12. Pomer, 13. Valtura, 14. Medulin (Pulski dekanat), 15. Tar, 16. Puntana, 17. Nova Vas, 18. Bačva, 19. Žbandaj (Porečki dekanat).⁷⁴

Pozivajući se na spomenutu izjavu biskupa Flappa da u njegovoj biskupiji nema crkve u kojoj se posljednjih trideset godina u kontinuitetu slavila staroslavenska liturgija, Kongregacija za obrede na sve je molbe odgovorila: „Spomenute crkve nemaju pravo na papinu povlasticu staroslavenskog jezika u liturgiji kako je propisano dekretom same Svete Kongregacije od 5. VIII. 1898. br. 1., te molitelji moraju slušati odluke mnogopoštovanog porečko-pulskog biskupa.“⁷⁵ Uz integralni tekst Kongregacijina odgovora Flapp je samo dodao: „Zato neka se časni svećenici pobrinu da se sa sadržajem ovoga spisa detaljno upoznaju

71 *Folium dioeceseos Parentino-Polensis*, mense Septembri 1898., Parentium, 1898., 129-133.

72 *Isto*, 134.

73 Vjekoslav. SPINČIĆ, *Slavensko bogoslužje*, 12.

74 *Isto*, 19.

75 *Folium dioeceseos Parentino-Polensis*, mense Majo 1899., Parentii, 1898., 66.

oni na koje se odnosi.⁷⁶ Ni kasnije molbe vjernika Porečko-pulske biskupije upućivane izravno papi nisu donijele nikakva rezultata. Stvar se čak pogoršala kad je Flapp zabranio i korištenje rimskog obrednika na hrvatskom jeziku odobrenog od pape Urbana VIII. daleke 1640., a koji je sadržavao potrebne molitve prilikom krštenja, vjenčanja, pogreba i raznih drugih blagoslova.⁷⁷ Godine 1900. Kongregacija za obrede izdala je autentično tumačenje izraza „triginta abhinc annis – ima tome trideset godina“. Prema tom tumačenju pravo na staroslavenski jezik nisu izgubile one crkve u kojima se u posljednjih trideset godina ugasio staroslavensko bogoslužje zbog nedostatka liturgijskih knjiga ili nepoznavanja staroslavenskog jezika od strane svećenika.⁷⁸

Druga dva istarska biskupa, tršćansko-koparski Andrija Šterk i krčki Antun Mahnić, potpuno su se drukčije postavila prema dekretima iz 1898. i 1900. Zbog straha da bi insistiranje na provođenju dekreta o jeziku u liturgiji moglo dovesti do nezadovoljstva hrvatskih i slovenskih katolika, najpouzdanijih i najangažiranijih vjernika u biskupiji, Šterk ove dekrete nije ni objavljivao. Osobnu naklonost prema staroslavenskoj liturgiji pokazao je kad je suspendirao *a divinis* talijanskog svećenika Giorgia Iurizzu, župnika u tršćanskom predgrađu Rujanu, zato što se suprotstavljao staroslavenskoj liturgiji. S druge pak strane nikakve mjere nije poduzeo protiv Antona Požara, kapelana u Ricmanju (Slovenija), iako mu je bilo dobro poznato da je Požar glavni inicijator prijetnji prelaska na grčko-istočni obred, ako se ne dopusti uvođenje staroslavenske liturgije u Ricmanje.⁷⁹

Krčki biskup Antun Mahnić preuzeo je biskupiju neposredno prije razbuktavanja jezično-liturgijskih sporova u Austrijskome primorju. Oni koji su podržavali imenovanje Mahnića za krčkoga biskupa računali su da će se kao čovjek sa strane znati odlučnije postaviti prema staroslavenskoj liturgiji i glagoljici. Međutim, nakon sustavna proučavanja povijesti glagoljice u svojoj biskupiji došao je do zaključka da se u slučaju staroslavenske liturgije ne radi ni o kakvoj zloupotrebi nego o legalno stečenome pravu. Njegova gorljivost u obrani glagoljice očitovat će se i u osnivanju *Staroslavenske akademije* na Krku 1902. godine. U uvodnome slovu prilikom osnivanja akademije Mahnić je rekao „kako je staroslavenski jezik tisućljetnom porabom u crkvi posvećen, te je most koji

76 Na istome mjestu.

77 Vjekoslav SPINČIĆ, *Slavensko bogoslužje*, 27-31.

78 Antun BOZANIĆ, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, Kršćanska sadašnjost i dr., Zagreb – Krk, 1999., 49.

79 Giampaolo VALDEVIT, *Chiesa e lotta*, 210.

ima spojiti Istok sa Zapadom, zbog čega je želja sv. oca Lava XIII. da se taj jezik u liturgijskoj porabi ne samo održi nego i proširi.“⁸⁰

Za razliku od svojih kolega iz Poreča i Krka, biskup Flapp je i u razdoblju od 1898. pa sve do svoje smrti nastavio odlučnu borbu protiv, prema njegovu shvaćanju, zloupotrebe staroslavenskog i hrvatskog jezika u župama njegove biskupije. U brojnim sporovima koje je izazvala biskupova krutost u provođenju odredaba Kongregacije za svete obrede „scenografija“ je manje-više bila ista. Mladi svećenici, odgajani u talijanskom nacionalnom duhu u koparskom sjemeništu, dolaze na hrvatske župe uz slabo ili nikakvo poznavanje hrvatskoga jezika i uz jasnu odredbu biskupa da se treba vratiti „nepromjenjivom latinitetu u liturgiji“. Obje ove činjenice utjecale su na to da olako počnu uvoditi latinski jezik u sve crkvene obrede i potiskivati dotadašnju praksu upotrebe staroslavenskoga jezika. Na provođenje Flappovih mjera po župama u pravilu je slijedila reakcija hrvatskih vjernika, osjetljivih na svoje tradicije. Javlja se sporovi sa župnicima, dolazi do mučnih ometanja pa i prekida liturgijskih slavlja na latinskom jeziku. U župi Kaštelir nekolicina je sudionika, nezadovoljna održavanjem obreda na latinskom jeziku, uz razne ružne povike napustila tjelelovsku procesiju.⁸¹

Hrvatsko je pak svećenstvo, odgajano na tradicijama Dobrilina zauzimanja i za nacionalnu stvar, unatoč biskupovim odlukama, najvećim dijelom nastavilo s dotadašnjom liturgijskom praksom. Zbog toga su često dolazili u sukob s biskupom kao i grupicama župljana Talijana. Rijetko je koji župnik zbog svog zauzimanja za staroslavensku liturgiju imao toliko problema kao Šime Močibob, župnik u Višnjanu. Često optuživan i kod crkvenih i kod civilnih vlasti, izložen napadima, uvredama i prijetnjama, nije se dao omesti nego je nastavio njegovati staroslavensku liturgiju. Vrhunac animoziteta Talijana u Višnjanu, prema Močibobu, bilo je ometanje svečanog obreda na Veliki četvrtak u župnoj crkvi. Tek što je obred započeo na staroslavenskom jeziku, nastala je takva vika da se župnik morao povući u sakristiju i prekinuti obred.⁸²

Stalne napetosti i sporove oko staroslavenskog i narodnog (hrvatskog) jezika u liturgiji generirala su dijametralno suprotna polazišta hrvatske i talijanske strane u ovome pitanju. Hrvatski vjernici, svećenici, biskupi i političari smatrali su staroslavenski i hrvatski jezik u liturgiji dijelom stečenih prava, dok je talijanska javnost tvrdila da se radi o protupravnoj uzurpaciji latinskoga jezika u

80 Antun BOZANIĆ, *Biskup Mahnić*, 53.

81 HR-DAPA-28 Fond Carsko-kraljevskog kotarskog poglavarstva Poreč (1909) kut. 107; fasc. I/1 Pismo gradskog poglavarstava Kaštelira Kotarskom poglavarstvu u Poreču, 26. VI. 1909.

82 *Naša sloga*, br. 26, Trst, 15. V. 1900., 3.

crkvenim obredima. Kako je i za jedne i za druge pitanje jezika u liturgiji imalo šire nacionalno značenje, borbe će za glagoljicu, odnosno protiv nje imati snažan nacionalni naboj.

Godine 1905. preko 500 svećenika Zagrebačke, Zadarske, Goričke i Sarajevske nadbiskupije uputilo je molbu papi Piju X. za očuvanje staroslavenske liturgije. U molbi se ističe da je staroslavenska liturgija pravo čitavog naroda pa bi se narod njome trebao služiti bez ikakva ograničenja te se moli Papu da potvrdi upotrebu hrvatskog rituala i epistolara. Među potpisnicima molbe nema nijednog svećenika Porečko-pulske biskupije, što je vjerojatno posljedica straha od mogućih mjera koje bi biskup Flapp mogao poduzeti protiv potpisnika.⁸³

Bez obzira na ovo pismo, Kongregacija za svete obrede 18. prosinca 1906. donosi dekret „Acres de liturgico“ o liturgijsko-jezičnoj disciplini koji je precizirao i pooštrio prethodne odredbe. Biskup Flapp je dekret odmah objavio u biskupijskome glasilu i uvrstio u zbirku službenih dokumenata, želeći i na taj način istaknuti opravdanost svojih mjera prema slavenskim svećenicima i njihovim „inovacijama“ u liturgiji.⁸⁴

Kraj ovoga razdoblja obilježila su dva značajna događaja: poraz Talijanske liberalne stranke, odnosno pobjeda Hrvatsko-slovenske stranke na izborima za Carevinsko vijeće te početak Hrvatskog katoličkog pokreta u Istri. *Pučki prijatelj*, kao svojevrsno glasilo Hrvatskog katoličkog pokreta u Istri, poraz talijanskih liberala obilježio je na neuobičajen, pomalo sarkastičan način. U okviru osmrtnice stavljen je sljedeći sadržaj: *Seljačka mora je pala. Liberalne stranke više nema pa joj se pjeva 'Pokoj vječni'*.⁸⁵ Pisanje *Pučkog prijatelja* utoliko je razumljivije ukoliko su talijanski liberali smatrani, a to su i bili, dvostrukim protivnicima: vjerskog i nacionalnog identiteta istarskih Hrvata.

Zaključak

Katolička Crkva u Istri, u središnjoj fazi nacionalne integracije istarskih Hrvata (1861. – 1907.), obilježenoj sporovima i sukobima između hrvatskog i talijanskog nacionalnog pokreta, niti je htjela niti je mogla ostati izvan tih sporova i sukoba. Naime, nacionalne podjele ne samo da zahvaćaju crkvene strukture (i kleričke i laičke) nego one, u određenom smislu, postaju bitnom indentifikacijskom odrednicom tih struktura.

83 APPB, Liturgia slava 1893. – 1905., Pismo nadbiskupa i biskupa crkvenih pokrajina Zagreba, Gorice, Zadra, Sarajeva, iz 1905. (bez datuma).

84 *Folium dioeceseos Parentino-polensis*, marti – aprili 1907., Parentii, 1907., 42-43.

85 *Pučki prijatelj*, br. 14, Krk, 20. VI. 1907., 1.

Predviđanja talijanske građansko-liberalne političke i intelektualne elite da će se istarski Hrvati u mjeri u kojoj se budu „civilizirali“, u toj mjeri i talijanzirati, nisu se ostvarila. U jednom osjetljivom trenutku za istarske Hrvate, kad njihovu nacionalnu emancipaciju nastoji spriječiti talijanski nacionalni pokret, hrvatsko je svećenstvo, na čelu s biskupom Dobrilom, vođeno evanđeoskim načelom prava i pravednosti, a koristeći i argumente liberalne demokracije (sloboda, jednakost) odlučno ustalo u obranu nacionalnih prava svojih sunarodnjaka. Zbog toga su u talijanskim liberalnim krugovima označeni kao „popovi politikanti“, mrzitelji svega talijanskog, koji u mirnu istarsku sredinu unose nepotrebne nacionalne sukobe. Liberalni koncept razdvajanja „svetog“ i „svjetovnog“, u smislu prepuštanja nacionalno-političke problematike političarima, bio je, u jednoj fazi, prihvatljiv talijanskom svećenstvu jer je bio identičan njihovu viđenju nacionalnog pitanja u Istri. Hrvatsko je pak svećenstvo povlačenje s društveno-političke pozornice smatralo izdajom, tj. prepuštanjem svoje pastve „vucima grabežljivcima“ iz talijanskog liberalnog tabora.

Imenovanje biskupa i pitanje upotrebe staroslavenskoga jezika u liturgiji najbolje svjedoče kako je u vrijeme visokih hrvatsko-talijanskih nacionalnih tenzija vjersko postajalo nacionalno, a nacionalno se zaodijevalo u vjersko. Uključivanje hrvatskih i talijanskih političkih elita u proceduru imenovanja novih biskupa imalo je skoro isti intenzitet kao kod izbora za Istarski sabor ili Carevinsko vijeće u Beču. Svaka strana vršila je pritisak na namjesnika u Trstu ističući prednosti svoga kandidata. Dok su hrvatski biskupi, svećenici i vjernici pitanje upotrebe staroslavenskoga jezika u liturgiji smatrali identitetskim obilježjem, pravno utemeljenim na povlasticama dobivenim od pojedinih papa, talijanska je strana tvrdila kako se radi o samovoljnom narušavanju latiniteta Crkve koji ponovo treba uspostaviti. Staroslavenski jezik i glagoljica i za Hrvate i za Talijane puno je više od liturgijskoga pitanja, ono postaje primarnim nacionalno-političkim pitanjem.

Dominacija nacionalnog u oba katolicizma (talijanskom i hrvatskom) postajat će sve prisutnija zaoštavanjem međunarodne situacije i sve izvjesnijim izbijanjem ratnog sukoba. Misao tršćanskoga katoličkog lista *L'Amico* kako vjera ne šteti naciji, te da za uspješno djelovanje nije dovoljno isticati vjerska načela nego treba razviti i nacionalnu propagandu, sažima stav i hrvatskog i talijanskog dijela Katoličke Crkve u Istri.

CATHOLIC CHURCH IN ISTRIA AND CROATIAN-ITALIAN NATIONAL AND POLITICAL DISPUTES AND CONFLICTS IN 1861-1907

Abstract

In the second half of the 19th century, political developments in the Austrian province of Istria were marked by confrontations and conflicts between the Croatian and Italian national movements. Ecclesiastical, primarily governing-clerical structures, at times consciously, at times by inertia, engaged in these conflicts, what resulted in the “sacralization” of politics and nation, and the “politicization” of faith and Church. This went to the extent that both the Croatian and Italian sides were aware of the need to emphasize and defend their own national identity as an essential part of pastoral work. Namely, the national question became an inevitable, almost dominant problem of Istrian political reality and Catholic universalism was often used for the purposes of national exclusivism.

From the time he became the bishop of the Diocese of Poreč and Pula in 1858 until his death in 1882 (from 1875 he was the bishop of the Diocese of Trieste and Koper), Juraj Dobrila was the dominant figure not only of the church-religious, but also of the sociopolitical scene. His advocacy for the rights of his Slavic faithful, both ecclesiastically and socially, in Italian liberal circles was considered as Dobrila’s nationalism. The hope of the Italian political elites that the process of Italianization of the “Slavs” (Croats and Slovenes) in Istria would flow naturally was prevented precisely by Dobrila and Croatian priests. Since the Old Church Slavonic liturgy had a broader national-identity meaning, the struggle for its preservation in the Church turned into a political issue. Even after Dobrila’s death in 1882, when the leadership of the Croatian national movement was slowly overtaken by the right-wing secular intellectuals, Croatian ecclesiastical structures were present in political events and played an important role in defending the rights of their believers, while Italians increasingly turned to national issues, aware of the domination of the national issue in the lives of their faithful.

Keywords: Catholic Church, Istria, National Identity, Pastoral Work, Politics, Divisions, Croats, Italians.